

Ulaznica, 211–212. 153–165.

Maša Kolanović

PATCHWORK IDENTITET

(ESEJISTIKA DUBRAVKE UGREŠIĆ¹)

NEVOLJE S IDENTITETOM

U promišljanju književnog stvaralaštva Dubravke Ugrešić nemoguće je previdjeti njegovu uvjetnu podjelu na dva dijela. Kako se to redovito navodi u novijoj literaturi o ovoj autorici (usp. Lukić, 2001; Zlatar, 2004), ta podjela s jedne strane obuhvaća njezin književni diskurs od 70-ih godina do početka 90-ih godina 20. st, a sa druge, onaj nakon toga koji interesno zaokreće prema novoj tematskoj i žanrovskoj problematici. Da se podsjetimo: do 90-ih godina, ova se autorica predstavila književnoj javnosti knjigama za djecu (*Mali plamen*, 1971; *Filip i srećica*, 1976) i objavila je svoje ključne knjige postmodernističke proze (*Poza za prozu*, 1978; *Štefica Cvek u raljama života*, 1981; *Život je bajka*, 1983; *Forsiranje romana-reke*, 1988). Nakon politički prijelomne 1991. ona objavljuje eseje zaokupljene društvenim i kulturnim problemima na području nekadašnje Jugoslavije i tada aktualne ratne stvarnosti (*Američki fikcionar*, 1993; *Kultura laži*, 1995) te dva romana koji na fikcijskoj razini u mnogočemu korespondiraju sa spomenutom problematikom (*Muzej bezuvjetne predaje*, 1997; *Ministarstvo boli*, 2004). U novije vrijeme, u svojoj esejistici autorica spomenutu tematiku „križa” s temama sveprisutne kulturne globalizacije (*Zabranjeno čitanje* 2001; *Nikog nema doma*, 2005).

Taj zaokret s početka 90-ih, naravno, nije bio samo zaokret u tematsko-žanrovskom smislu. Bio je to ujedno iskorak iz tadašnjega homogenog nacionalnog diskursa i na

---

¹ ¹ Tekst je proširena verzija referata održanog na znanstvenome skupu *Desničini susreti 2007. Pripadnost kulturi-kultura pripadanja* u Zagrebu, 28. i 29. rujna 2007.

osobnoj razini. Radilo se o javno upućenoj kritici, nepristajanju na poistovjećivanje s novostvorenim kolektivitetom, konačno i napuštanju „nove” domovine i ostanak u egzilu. U vremenu ratnih godina, takva je autoričina gesta proizvela povratnu reakciju osude kulturne i intelektualne javnosti zbog koje je ona sama dobila problematično mjesto unutar nacionalnoga kulturnog i književnog korpusa. Stišavanjem ratne traume i reinterpetacijom političke situacije 90-ih, sve se više počeo otvarati diskurzivni prostor i za drugačijom artikulacijom ove književnice unutar nacionalne kulture naspram one koja ju je jednoznačno obilježila ranih 90-ih. Tako su 2002. godine zagrebački Konzor i beogradski Samizdat B92 objavili njezina sabrana djela, posljednji roman *Ministarstvo boli* i zbirku eseja *Nikog nema doma* objavljuje domaći izdavač Faust Vrancić i biblioteka Devedeset stupnjeva, a početkom novog tisućljeća iz pera domaćih i inozemnih proučavatelja pojavila su se čitanja njezinih djela neopterećena parametrima rigidnog ideološkog vrednovanja, dapače prema potonjima i vrlo kritična. Pri tome mislim na relevantne književno-znanstvene radove nastale u novome tisućljeću (Lukić, 2001; Lukić, 2006; Zlatar, 2004; Biti, 2005; Hawkesworth, 2006), iako se još ponegdje mogu čuti retrogradni glasovi ideološke osude poput one u *Povijesti hrvatske književnosti* Dubravka Jelčića na čijoj zadnjoj stranici posljednjega izdanja iz 2004. piše kako autorica spada u onih četvero hrvatskih književnika (uz Slavenku Drakulić, Predraga Matvejevića i Gorana Babića) koji 1990. nisu prepoznali kao *povijesni trenutak kojemu je hrvatska književnost stoljećima težila*, navodeći za pozitivan primjer pedesetak hrvatskih književnika koji su stvorili *posebnu dobrovoljačku jedinicu Hrvatske vojske i sudjelovali u dnevnim borbama na prvim crtama* (Jelčić, 2004: 615). Iz navedenih je razloga autorici simbolički prijeto, da se poslužim ovdje parafrazom pjesničkog naslova Nikice Petraka, svojevrsno *ispadanje iz književne povijesti*. Potonji glas, međutim, samo je eufemistički odjek nekada mnogo žešćih ideoloških osuda čiji je presedan ozloglašeni tekst *Hrvatske feministice siluju Hrvatsku* objavljen u tjedniku Globus 11. prosinca 1992. koji potpisuje Globusov investigativni tim,² a koji uz Ugrešić

---

² Autorstvo teksta pripada Slaveni Letici.

simbolički spaljuje na lomači još neke tada drugačije ženske glasove (Slavenku Drakulić, Jelenu Lovrić, Radu Iveković i Vesnu Kesić). Promatrajući taj tekst iz današnje perspektive, upravo se njegov završetak nadaje kao početak za otvaranje ovdje postavljene problematike identiteta u čijem ću dijalogu čitati esejistiku Dubravke Ugrešić. Spomenuti tekst, naime, završava konstatacijom da su prozване autorice *skupina samoživih žena srednje dobi koja ima ozbiljnih problema s vlastitim etničkim, etičkim, ljudskim, intelektualnim i političkim identitetom!* (Globus, 11. prosinca, str. 42). U obrtanju ovog krajnje diskriminirajućeg iskaza spomenuta teksta, upravo naznačeni *problemi s identitetom* za koji se terete spomenute autorice čini samu srž pojma identitet unutar njegova suvremenog teorijskog promišljanja. To će se uostalom pokazati i u samoj „praksi” u vrijeme reinterpretacije nacionalnog identiteta nakon stišavanja ratne traume.

Drugim riječima, ako su Ugrešić i spomenute autorice bile jedne od rijetkih koje su imale problema s nacionalnim i inim identitetom s početka 90-ih, ostali će ga, kako je stvarnost to pokazala, imati nakon spomenutog kritičnog razdoblja. Time se potvrdila teza kako identitet nije jedinstvena kampanja, već je on prije hrpa problema u kojima nacionalnost zauzima istaknuto mjesto, a tu hrpu zajednički dijele, kako tvrdi Zygmunt Bauman u knjizi *Identity*, gotovo svi ljudi likvidne moderne (Bauman, 2004: 12). I sama Ugrešić u podcrtavanju navedene koncepcije u zbirci eseja *Američki fikcionar*, izdvaja jedan dijalog koji ironično naglašava nacionalnom identitetu imanentnu problematičnost: - *Srпкиnja ili Hrvatica? – pita, i na licu mu čitam ponos što je upućen u stvari. (...) Promatram svog susjeda po sjedištu, vidim pogled koji očekuje odgovor. – Nisam ni jedno ni drugo – kažem. – Ne znam tko sam...- O, onda ste u big trouble – kaže sućutno moj susjed.* (Ugrešić, 2002a: 24, 25). U kontekstu naznačenih nevolja s identitetom, eseje Dubravke Ugrešić ovdje ću tako promišljati u dijalogu s poststrukturalističkim teorijama o identitetu, uzimajući za temeljno teorijsko uporište tekst *Kome treba „identitet”?* Stuarta Halla. Naime, Ugrešićino se pozicioniranje prema nacionalnom identitetu odvija prvenstveno kritikom onoga što Hall naziva esencijalističkom koncepcijom stabilnog, istinskog, fiksiranog i nepromjenjivog kulturalnog identiteta zajedničkog jednom narodu sa zajedničkom povijesti i porijeklom (usp. Hall, 2006: 360). Nasuprot takve

konceptije, autorično je idejno polazište u shvaćanju identiteta blisko *strategijskoj i pozicijskoj* konceptiji identiteta kakvu razvija spomenuti teoretičar. Ona podrazumijeva kako identiteti nikada nisu singularni, nego se umnažaju, gradeći sebe preko različitih, antagonističkih diskurza, praksi i pozicija koji se često međusobno presijecaju; oni su subjekti radikalne historizacije, i neprekidno se nalaze u procesu promjene i transformacije, tvrdi Hall (ibid.). Navedena se koncepcija u esejistici Dubravke Ugrešić može iščitati iz njezina zapažanja o fragmentiziranju nacionalnih identiteta nakon raspada Jugoslavije: *na ruševinama bivše države (u ratu, dok je još vruće) nove države užurbano grade svoje identitete. Jedna od njih trudi se da na međunarodnom tržištu bude prepoznata kao domovina prve kravate* (Ugrešić, 2002b: 247), zatim i njihovom učvršćivanju proizvodnjom antagonizma između susjednih nacija koji odražava, frejdovskim pojmovljem rečeno, *narcizam malih diferencija* (Freud, 1988: 49): *Isprva je započelo nježno, tajno prebrojavanje, zatim nešto očitije dijeljenje, zatim jako očito žigosanje. A kako inače označiti svoju stoku, kako svoje stado razlikovati od tuđega? (...) Unutar obilježenih narodnih skupina započelo je novo komešanje: ljudi su počeli tražiti novu, dodatnu nijansu u žigu, tu koja će ih staviti na posebno mjesto, koja će odijeliti velikog Hrvata od dobrog Hrvata i dobrog Hrvata od lošeg Hrvata, velikog Srbina od Srbina naprosto* (Ugrešić, 2002b: 56, 57). Konačni ishod dovodi do formule: *identitet, nacionalni, eto ključne riječi rata* (Isto: 245).

ŠAV IDENTITETA

Središnji dio strategijske konceptije identiteta po kojem se mogu paralelno čitati teorijska promišljanja Stuarta Halla i kritika Dubravke Ugrešić jest isticanje fikcionalne naravi identiteta³ putem usporedbe sa šivanjem, krojenjem i općenito odjevnom metaforikom. Kako tvrdi Hall, za razliku od tradicionalnog značenja identiteta kao sveobuhvatne jednakosti, bež šavova i bez unutarnje diferencijacije, u strategijskoj i pozicijskoj artikulaciji identiteti (...) *proizlaze iz pripovjednog*

---

³ Navedenu je koncepciju *fikcionalnog identiteta* u kontekstu Ugrešićkine zbirke *Kultura laži* već istaknula A. Zlatar (Zlatar, 2004: 125)

posredovanja jastva, ali obavezna fikcionalna priroda ovog procesa ni na koji način ne umanjuje njegovu diskurzivnu, materijalnu ili političku učinkovitost, čak i ako je pripadnost, „ušivanje u priču” kroz koju nastaju identiteti, djelomice, u imaginarnom (i u simboličkom) i stoga uvijek djelomice konstruirana u fantaziji ili barem fantazmičkom polju. (Usp. Hall, 2006: 360, 361). Kasnije u svome tekstu, Hall će identitet imenovati točkom *prošivnog boda* kao točke privremenog spajanja na subjektne pozicije koje za nas konstruiraju diskurzivne prakse, preuzimajući taj pojam od Stephena Heatha (ibid, 362).

Ova usporedba s dekonstrukcijskim, možemo reći i rašivajućim čitanjem političke stvarnosti 90-ih kod Dubravke Ugrešić osobito je plodna prisjetimo li se krojačke metaforike iz njezina romana *Štefica Cvek u raljama života*. No, dok se tada radilo o osviještenoj poziciji s obzirom na književne postupke, u njezinoj esejistici 90-ih, krojačka metaforika je upotrijebljena za čitanje ratne stvarnosti kao teksta⁴. Naime, u njezinom „rašivajućem” čitanju političke stvarnosti 90-ih, česte su upravo spomenute usporedbe identiteta i odijevanja. Već navedeni citat u kojem se odjevni predmet kravate izdvaja kao prepoznatljiva komponenta novostvorenog hrvatskog nacionalnog identiteta može se nadopuniti zapazanjima koja ističu preoblačenje cjelokupne simboličke sfere nakon raspada Jugoslavije. Sve se „preobuklo” u nešto drugo: od školskih udžbenika do državnih simbola: *Ljudi koji će pisati novu početnicu za svoje đake pripadaju narodima koji su se omotali u nacionalne zastave kao u svoj jedini identitet. Taj identitet ih čini sigurnima, daje im osjećaj realnosti, poput dobro provjerene marke „Burberry” ogrtača.* (Ugrešić, 2002b: 32). U tom vremenu *dizajniranja i redizajniranja* (Isto: 247), nacionalna se „scenografija” namješta po evropskim „krojevima”: *Što da ti kažem, naša nova država je kao bajka. Došla je dobra vila i čarobnim štapićem nas pretvorila u Evropljane. Da bismo se pokazali kao takvi, na televiziji su pjevačice obučene kao princeze, a pjevači kao prinčevi. Počasna garda podsjeća na olovne vojnike* (Ugrešić, 2002a: 75). I u kasnijim esejima, problemski usredotočenima na globalizacijske kulturne fenomene, autorica novostvorenu eksploziju identiteta prisposobljuje

---

⁴ U tom smislu se onaj prvotno naznačeni diskontinuitet u autoričnom književnom diskursu ne pokazuje kao posve fiksirana podjela o čemu je već bilo riječi u dosadašnjoj literaturi o ovoj autorici. Usp. Lukić, 2001; Zlatar, 2004.

tržišnom ponudom u kojoj će svatko naći nešto *po svojoj mjeri*: od tradicionalnog *Blutt und Boden* paketa do sofisticirane biseksualnosti (Ugrešić, 2002c: 214, 215).

Dosljednost autorice u upotrebi naznačene metafore vidljiva je i u novijem primjeru izravne usporedbe identiteta s uniformom koju navodi u jednom intervjuu za tjednik *Feral Tribune*, 12. siječnja 2006.: *Identitet je poput stare, izjedene moljcima maskirne uniforme koju godinama držite u ormaru. U nekom „historijski pogodnom trenutku” izvlačite je iz ormara i oblačite. Ako je obučete u pravom trenutku – što su mnogi Hrvati učinili–može se dogoditi da profitirate. Ako se zablenete i zaboravite skinuti uniformu, već u sljedećem trenutku izgledat ćete smiješno, što se također mnogim Hrvatima dogodilo. Vole ljudi uniforme, šta da se radi! Uniforma čini čovjeka.* Navedena nestabilnost identiteta artikulirana odjevnom metaforikom koju možemo uzeti za provodni motiv autoričina diskursa ovdje tako priziva blisko Baumanovo zapažanje prema kojem *...obvezivanje za jedan doživotan identitet ili čak manje od doživotnog vremena, ali za jedan dulji životni period, vrlo je riskantno. Identiteti su za nošenje i pokazivanje, a ne za pohranjivanje i čuvanje* (Bauman, 2004: 89). Odjevna metaforika, u slučaju iskazivanja nestabilnosti i promjenjivosti nacionalnog identiteta, kod Ugrešić pri tom nužno priziva i dobro poznatu metaforu rodnog identiteta kao maskerade Judith Butler iz njezine knjige *Nevolje s rodom* koju ona preuzima od psihoanalitičarke Joan Riviere (Butler, 2000). U tom kontekstu treba nadodati kako u Ugrešićkinim nevoljama s identitetom, nacionalnost, dakako, nije jedini bauk. Nacionalistički diskurs rata koji je u svojoj srži duboko patrijarhalna, muška stvar, učinio je njezin glas dodatno subverzivnim unutar rodne politike identiteta. Pri tom bi se žanrovskoj oznaci knjige *Kultura laži* kao zbirke *antipolitičkih eseja* koju autorica preuzima od knjige *Antipolitika jednog romanopisca* Györgya Konrada, mogla pridodati i navedenom pojmu naizgled kontradiktorna deviza *osobno je političko* kao ključne odrednice suvremenog feminizma kako je tumači Carole Pateman u svojoj knjizi *Ženski nered: Demokracija, feminizam i politička teorija* (Pateman, 1998)⁵.

---

⁵ O problematici veze osobnog i javnog u spomenutoj zbirci Ugrešićkinih eseja vidjeti Lukić, 2001.

U ovom odlomku naznačeno „preoblačenje” identiteta u ratnoj zbilji 90-ih kako ga donosi autorica imalo je, dakako, ne samo teorijske nego i praktične krvave posljedice zbog čega se Ugrešić jasno pozicionirala izvan pretpostavljene prišivke identiteta. Ona se ne želi identificirati s niti jednim nacionalnim simboličkim prostorom, deklarira se kao transnacionalna i žestoko odbija biti zašivenom u identitet u ime kojeg se vodi rat. Njezina reakcija može se sažeti u parafrazu naslova spomenuta Hallova teksta: Kome, naposljetku, i treba takav identitet?

AH, TAJ IDENTITET!

Pa ipak, je li moguće u potpunosti izbjeći nevolju zvanu identitet? Kako tvrdi Hall, dekonstruirani pojmovi kao što je u ovom slučaju identitet, nisu dijalektički dokinuti jer ne postoje drugi u potpunosti različiti pojmovi koji ih mogu zamijeniti. Takvi pojmovi djeluju u intervalu između dokidanja i pojavljivanja: ne možemo ga misliti na stari način, ali bez kojeg određena ključna pitanja uopće ne možemo promišljati tvrdi Hall (Hall: 2006: 358). Naposljetku, trebao nam identitet ili ne, on je, kako tvrdi Benedetto Vecchi, *društveno nužna konvencija* (Vecchi prema Bauman, 2004: 7). U tom smislu su i kod Dubravke Ugrešić na individualnoj razini, paradoksalno, prisutni svi oni mehanizmi koji sudjeluju i u kreaciji kolektivnog identiteta čiju demontažu ona vješto vrši.

Unatoč njezinu odbijanju nacionalnog identiteta, a kasnije i samoga pojma identitet prema kojem se u svojoj zadnjoj zbirci eseja odnosi kao prema dosadnoj i opterećujućoj nužnosti: *...Jer da bih uopće izmakla morala sam pokazati svoju identifikacijsku tablicu obješenu ispod vrata, svoj pasoš. Bez njega nikamo ne mogu, svaki put kad prelazim neku državnu granicu, traže od mene da ga pokažem. U svaki formular koji ispunjavam moram upisati taj identitet. Inače, po zanimanju sam književnica, nobody is perfect, svatko nekako zarađuje svoj kruh, ali se u rezultatu, gle, pokazalo da sve što napišem nije napisala književnica nego hrvatska književnica. Ah, taj identitet!* (Ugrešić, 2005: 77), u

njezinu se slučaju također mogu jasno vidjeti spomenuti šavovi identiteta. Tako i njezin vlastiti identitet nastaje u artikulaciji razlike naspram Drugog, u ovom slučaju nacionalističkog diskursa 90-ih, a njegova je fikcionalizacija svoju potvrdu dobila i u autoričnim romanima, ukoliko se držimo donekle tradicionalne podjele na fikciju i ne-fikciju, čije su granice u ovom slučaju bitno poljuljane.

Autorica je jednako tako *bricoleur* (Bauman, 2004: 49) osobnog identiteta, krojačica vlastite priče (sreće) o identitetu koji se umjesto u nacionalni prostor ušiva u *heterotopiju* (Foucault, 1996) književnosti. Autorica mijenja *lijepu našu* za lijepu književnost i ostaje izvan domovine kao mjesta identiteta, a s obzirom na mjesto boravka odabire trajnu bezdomnost (usp. Hakesworth, 2006: 437). S druge strane, subjekt spomenute esejistike ne odriče se posve lako prvotnih zasada kolektivnog identiteta bivšeg jugoslavenskog prostora. Unatoč ironijskom odnosu i demontažnom pristupu prema, ne samo novostvorenom kolektivitetu hrvatske nacije, već i kolektivnim zasadama vlastitog identiteta vezanog za prostor bivše Jugoslavije, taj se „potonuli” identitet nerijetko vraća kao sablast koja kod spomenuta subjekta izaziva shizofrenu poziciju: – *Prestanite se mučiti – kaže moj amsterdamski kolega. – Zaboga, pa niste vi svoja zemlja! – Nažalost, jesam – kažem naglo i ne znam da li da zbog te činjenice, jednostavne kao pivo u čaši preda mnom, plačem ili da se smijem* (Ugrešić, 2002a: 21). Takva je pozicija ujedno i provodni motiv zbirke *Američki fikcionar* čija se temeljna problematika identiteta može svesti na pitanje kako ga artikulira sama autorica: *Kako stvari stoje s mojom personalnošću? Jesam li se ikada zapitala o tome? Jesam li se ikada zapitala koliko sam proizvod dugogodišnjeg rada sistema u kojem sam živjela, a koliko vlastiti? I nisam li u ovom trenutku NITKO, samo brojka bez identiteta, nisam li anonimno ljudsko meso u rukama gospodara rata?* (Isto, 121) No, i u takvom po subjekt traumatičnom rasapu nekadašnjih čvrstih zasada kolektivnog identiteta kao jedina opipljiva uporišta jesu uspomene i sjećanja na osobnu povijest kao dio mozaika potonule i prebrisane kolektivne povijesti.

Na svoju će socijalističku školsku početicu autorica gledati s ironijom, ali istovremeno i kao na moguću spasonosnu formulu od prijetećeg zaborava: *Moju memoriju naselili su virusi. U glavi naglo bljesne pokoji fragment. U divljaka*

luk i strijela, željeznica, selo grad, da nam živi zemlja cijela, da nam živi, živi rad. Nekoliko stihova iz moje rane socijalističke početnice koji bi me, kao jedan od stotine pobrkanih ključeva koje još uvijek posjedujem trebali dovesti do nekih vrata, do odgovora na postavljena pitanja, završavaju u poruci Frodo lives! (isto, 184). U naznačenoj se artikulaciji autoričina diskursa mogu tako konačno razabrati dvije naizgled ambivalentne strategije: uz praksu demontaže fikcijskog karaktera novostvorenog nacionalnog identiteta supostoji i tendencija oblikovanja antimodernističkog protusvijeta (usp. Kravar, 2003) nostalgije za potonulom domovinom Jugoslavijom, njezinom, kako je sama autorica na više mjesta u svom esejičkom diskursu naziva, Atlantidom. Pri tom odabir melankoličnog i nostalgičnog diskursa za prošlim vremenom unutar bivše države, za koji se nerijetko rabi pojam *jugonostalgije* želim osloboditi negativne političke konotacije vrlo često prisutne u njegovoj artikulaciji unutar javnog medijskog diskursa (Usp. Ugrešić, 2002b: 288), podrazumijevajući ga ovdje prvenstveno kao iskaz umjetničke reakcije na komunističku stvarnost i prošlost koja ima niz svojih umjetničkih pojava kod europskih umjetnika kako to navodi Charity Scribner u knjizi *Requiem za komunizam*. Riječ je o umjetničkoj interpretaciji politike sjećanja na komunizam, oblikovanoj kroz diskurse nostalgije, oplakivanja, melankolije i poricanja koji se kreću od trijeznoga opisa do melankolične fiksacije (Scribner, 2003).

I samoj su autorici, naime, poznati teorijski radovi koji se bave fenomenom nostalgije, primjerice onog Svetlane Boym, zasigurno najjemenitnije proučavateljice tog fenomena na koju se Ugrešić i poziva u svojim tekstovima (Ugrešić, 2002b: 287)⁶ kao što i Boym ističe poznanstvo s Dubravkom Ugrešić u uvodu svoje knjige te poznavanje njezina rada u analitičkom dijelu knjige. U kontekstu naznačene problematike književnog oblikovanja nostalgije, autoričino pozivanje na zasade kolektivnog identiteta pri tom ne bi valjalo poistovjetiti s nacionalnim identitetom.

---

⁶ Zahvaljujem Ivici Bakoviću što mi je ustupio uvid u svoj rad u rukopisu *Modeli nostalgije u hrvatskoj književnosti 20. st.* u kojem iz perspektive teorijskih promišljanja o nostalgiji Svetlane Boym čita Ugrešićkin roman *Ministarstvo boli*.

Kako tvrdi Svetlana Boym u knjizi *Budućnost nostalgije*, razlikujući kolektivno do nacionalnog pamćenja: *Nacionalno pamćenje pokazuje težnju da od zajedničkih uspomena iz svakodnevnog života stvara jedinstven teleološki scenario. Rupe i slučajevi diskontinuiteta krpe se koherentnom i inspirativnom pričom o ponovo pronađenom identitetu. Nasuprot tome, zajednički svakodnevni okviri kolektivnog ili kulturnog pamćenja služe samo kao orijentiri u odnosu na individualna sjećanja, koja mogu da se razgranaju u mnoštvo različitih priča. Te priče imaju istu sintaksu (kao i sličan ton), ali nemaju istu liniju radnje* (Boym, 2005: 105).

Unutar istovremenog rašivanja kolektivne i šivanja vlastite priče, patchwork vlastita kulturno-geografskog identiteta, makar prisutan i u nostalgичnoj artikulaciji, tako nipošto nema beznačajnu oblikotvornu ulogu u kreiranju njezina identiteta. Dapače, kao što se posebno dobro može uočiti u esejističkoj zbirci *Američki fikcionar*, zadržavanje nekih komponenti „etniciteta u novom ključu”, služe autorici kao izvor subverzivne politike slabljenja Zapada (usp. Hall, 2003: 119). Želim, naposljetku, naglasiti kako smatram da je svaka fikcionalizacija identiteta prihvatljiva ukoliko je individualna i osviještena što je, kako sam nastojala prikazati, slučaj kod Dubravke Ugrešić. Ovakva se etička dimenzija fikcionalnog oblikovanja vlastita identiteta može usporediti s *po-etičkom* dimenzijom njezine refleksivne nostalgije o kojoj Boym navodi sljedeće: *...ako se etika može definisati kao skup pravila ljudskog ponašanja i veza s drugima, onda se etička dimenzija refleksivne čežnje sastoji u otporu prema paranoidnim projekcijama karakterističnim za nacionalističku nostalgiju, koja drugoga zamišlja bilo kao neprijatelja koji kuje zaveru, bilo kao drugog nacionalistu. Etika refleksivne čežnje priznaje kulturno sećanje druge osobe isto kao i njegovu ili njenu ljudsku jedinstvenost i ranjivost. Drugi nije samo predstavnik druge kulture, već jedinstveni pojedinac s pravom na čežnju za svojim mestom rođenja – ali ne nužno i pravom na pripadanje.* (Boym, 2005: 492, 493) Refleksivna nostalgija kao prijelazni oblik između kolektivnog i individualnog pamćenja kod Dubravke Ugrešić stoga predstavlja čin osobnog kao političkog, emotivni protuotrov koji štiti od politike, ali koji ostaje najefikasnije političko sredstvo (usp. ibid: 111).

I ŠAVOVI SU SVE BLJEĐI

Kao što je nostalgija kao jedini mogući oblik otpora nasilnom prekrajanju identiteta vrlo brzo postala disciplinirani tržišni proizvod⁷, nova preslagivanja identiteta koja su uslijedila nakon tektonskih pomaka u 90-im, nisu zaobiđena u esejističkim promišljanjima ove autorice, kao što nisu ostala neupisana i u njezin vlastiti patchwork identiteta. Traumatični glasovi 90-ih donekle su utihnuli, a pred sam subjekt postavljena je nova slagalica koja sad upravo računa s tržištem kao sa svojom središnjom karikom. U posljednjoj knjizi eseja, autorica tako nagovještava kraj vladavine nacionalnog i početak tržišnog u artikulaciji identiteta: (...) *u budućnosti bi, umjesto naroda i države, novi „identity maker” mogla biti kakva moćna korporacija, pa bi se u tom slučaju moglo dogoditi da logika novca naprosto prebriše državne granice i identitete. Ako se to dogodi, Srbija će se zvati Ikea, a njezini stanovnici Ikeancima, i Slovenija Siemens, sa stanovnicima Siemensovcima* (Ugrešić, 2005: 199). I u njezinom posljednjem romanu *Ministarstvo boli*⁸, predzadnje stranice su artikulirane tonom slijeganja ramena s

---

⁷ Danas je ona, kao što je poznato, pretvorena u turistički suvenir bivših komunističkih zemalja što je najbolje vidljivo na suvremenom primjeru turističkih štandova oko Muzeja zida, smještenog u nekadašnjem istočnom dijelu Berlina. I u romanu *Ministarstvo boli*, Igor, jedan od likova u romanu u svom obračunu s profesoricom Tanjom Lucić nagovještava spomenutu komercijalizaciju nostalgije: *Navalili ste s tim vašim fucking sjećanjem, a za samo koju godinu sav taj nostalgičarski crap prodat će se posvuda! Slovenci već imaju u prodaji videokasetu s Titovim govorima, oni su prvi shvatili komercijalnu vrijednost nostalgije. Jugo-nostalgija će svima nama za koju godinu izlaziti na uši, vidjet ćete...* (Ugrešić, 2004: 252)

⁸ Ovdje, dakako, ne stavljam na istu razinu autoričinu esejistiku i njezinu proznu fikciju niti mislim kako je spomenuti roman isključivo autobiografski. No, smatram kako se njezina esejistika i prozna fikcija mogu dijaloški promatrati te ako autobiografski modus nije bio matrica pisanja kojom se služila autorica u pisanju romana *Ministarstvo boli*, autobiografski modus uvijek može biti modus njezina čitanja, kako navodi A. Zlatar, pozivajući se na Paula de Mana (Zlatar, 2004: 138).

obzirom na daljnji razvoj traumatičnih političkih događaja 90-ih: *Što se Haškog tribunala tiče, dosjei se gomilaju, hrpe papira rastu, videozapisi sa suđenja svojom dužinom pokrivaju kvadraturu zemlje koje više nema. Čini se da se svaki gubitak ipak nadomjestio, u stvarnom, u ironičnom ili u grotesknom obliku, ali se nadomjestio. Rane su zarasle, nekome pravo, nekome krive, ali su zarasle. I šavovi su sve bljeđi.* (Ugrešić, 2004: 299).

Ako su neki šavovi postali bljeđi, novi su na pomolu. Identitet kao nikad dovršeni proces u vrijeme suvremene stvarnosti, obilježene dinamičnim tranzicijskim promjenama dobio je novi komadić tkanine prema kojem se treba pozicionirati. Naposljetku se i sam subjekt esejistike koji svojom strategijom demontaže uočava nove promjene koje neminovno prate identitet našao u žrvnju globalizacijskih promjena koje su utjecale na njegovo ponovno oblikovanje. U tom kontekstu je i autoričin simbolički povratak u domovinu bio vezan upravo uz korporacijski projekt „knjiga uz novine” kada se njezin roman *Štefica Cvek u raljama života* mogao kupiti na kiosku zajedno s *Večernjim listom* (Usp. Mikulić, 2003). Čini se tako da je kapitalizam novi bauk koji neminovno kruži njezinim, a i svim ostalim pojedinačnim i kolektivnim nevoljama s identitetom.

LITERATURA:

Bauman, Zygmunt (2004) *Identity: conversations with Benedetto Vecchi*, Cambridge: Polity Press

Biti, Vladimir (2005): *Rasuta baščina. Muzej bezuvjetne predaje Dubravke*
Ugrešić U: Isti: *Doba svjedočenja. Identitet i trauma*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 225-241.

Boym, Svetlana (2005): *Budućnost nostalgije*, Beograd: Geopoetika

Butler, Judith (2000): *Nevolje s rodom. Feminizam i subverzija identiteta*, prevela Mirjana Paić-Jurinić, Zagreb: Ženska infoteka

Hall, Stuart (2006): *Kome treba „identitet“?* U: *Politika teorije, zbornik rasprava iz kulturalnih studija* (Duda, Dean, prir.), prevela Sandra Veljković, Zagreb: Disput, str. 35-63.

Hall, Stuart (2003): *Naša minimalna ja*, „Razlika/ Différance. Časopis za kritiku i umjetnost teorije” 3-4, str. 113- 121.

Hawkesworth, Celia (2006): *Vrijeme i mjesto u djelima Dubravke Ugrešić* U: Fališevac, Dunja i Benčić, Živa ur.: *Čovjek, prostor, vrijeme. Književnoantropološke studije iz hrvatske književnosti*, prevela Vanja Polić, Zagreb: Disput, str. 431-445.

Hrvatska je zemlja voajera, Intervju s Dubravkom Ugrešić (vodio Igor Lasić), Feral Tribune, 12. siječnja, 2006.

Hrvatske feministice siluju Hrvatsku, Globus, 11. prosinca 1992.

Jelčić, Dubravko (2004): *Povijest hrvatske književnosti: tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne* (drugo, znatno prošireno izdanje), Zagreb: Naklada Pavičić Kravar, Zoran (2003): *Antimodernizam*, Zagreb: AGM

Lukić, Jasmina (2001): *Pisanje kao Antipolitika*, „Rec”, br. 64., str. 73-102.

Lukić, Jasmina (2006): *Imaginarne geografije egzila: Berlin i Rijeka kao fiktionalni toponimi u prozi Dubravke Ugrešić i Daše Drndić* U: Fališevac, Dunja i Benčić, Živa ur.: *Čovjek, prostor, vrijeme. Književnoantropološke studije iz hrvatske književnosti*, Zagreb: Disput, str. 461-477.

Mikulić, Borislav (2003): *Knjiga čitanja i zaborava. Okušaji iz političke fiziologije književnosti*, <http://deenes.ffzg.hr/~bmikulic/Knjizevnost/index.html>, posjećeno 15. kolovoza 2007.

Pateman, Carol (1998): *Ženski nered. Demokracija, feminizam i politička teorija*, prevela Mirjana Paić Jurinić, Zagreb: Ženska infoteka

Scribner, Charity (2003): *Requiem for communism*, Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press

Ugrešić, Dubravka (2002a): *Američki fikcionar*, Zagreb: Beograd, Konzor: Samizdat B92

Ugrešić, Dubravka (2002b): *Kultura laži*, Zagreb: Beograd, Konzor: Samizdat B92

Ugrešić, Dubravka (2002c): *Zabranjeno čitanje*, Zagreb: Beograd, Konzor: Samizdat B92

Ugrešić, Dubravka (2004): *Ministarstvo boli*, Zagreb: 90 stupnjeva

Ugrešić, Dubravka (2005): *Nikog nema doma*, Zagreb: 90 stupnjeva

Zlata, Andrea (2004): *Pisanje u egzilu/azilu (Muzej bezuvjetne predaje i Ministarstvo boli u kontekstu proze Dubravke Ugrešić)* U: *Ista: Tekst, tijelo, trauma. Oglеди o suvremenoj ženskoj književnosti*, Zagreb: Naklada Lijevak, str. 119-139.